

AKREDITYVO SUTARTIES DALYVIŲ TEISINĖS ATSAKOMYBĖS PROBLEMA

Dr. Dalia Vasarienė

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Finansų ir mokesčių teisės katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius,
Telefonas 271 45 21
Elektroninis paštas daliava@delfi.lt

Pateikta 2003 m. liepos 16 d.

Parengta spausdinti 2003 m. rugpjūčio 7 d.

*Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Finansų ir mokesčių teisės katedros vedėjas
dr. Algirdas Miškinis ir šio fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros docentas dr. Antanas Rudzinskas*

S a n t r a u k a

Straipsnyje nagrinėjamos akredityvo sutarties dalyvių teisinės atsakomybės problemos, kilusios dėl šiuo metu Lietuvos Respublikoje galiojančios atsiskaitymų akredityvais teisinio reglamentavimo sistemos netobulumo ir tarptautinėje praktikoje vyraujančių bankų veiklos papročių bei veiklos praktikos neatitikimo. Aptariamos problemos susijusios su akredityvo sutarties dalyvių prievolinių įsipareigojimų nevykdymu arba netinkamu įvykdymu. Straipsnyje siūlomi akredityvo sutarties dalyvių teisinės atsakomybės atribojimo kriterijai. Taip pat siūloma papildyti galiojančią Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą normomis, kurios geriau užtikrintų akredityvo sutarties dalyvių teises ir teisėtus interesus.

Akredityvo sutarties pagrindu kylanti teisinė atsakomybė

Teisinė atsakomybė – tai prievolė, atsirandanti pažeidus teisės saugomą viešąjį arba privatųjį interesą [1, p. 22]. Analizuojant šios prievolės teisinę prigimtį ir atskirus teisinės atsakomybės atvejus matyti, kad šis teisinis institutas turi nemažai doktrinių aiškinimų ir ypatumų atskirais jo taikymo atvejais. Šiuo konkrečiu atveju mus domina teisinė atsakomybė, kylanti akredityvo sutarties pagrindu. Tokios atsakomybės aspektus galime analizuoti tik išnagrinėję pačios akredityvo sutarties teisinę prigimtį.

Remiantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.191 straipsniu galima teigti, kad akredityvo sutartis yra savarankiškas sandoris, pagal kurį dalyvių tarpusavio santykiai sukuriami pagal sutarties trečiojo asmens naudai principą [2]. Pagal sutartį trečiojo asmens naudai skolininkas turi įvykdyti prievolę ne kreditoriui, o sutartyje nurodytam ar nenurodytam trečiajam asmeniui, kuris turi teisę reikalauti, kad skolininkas įvykdytų įsipareigojimą jo naudai. Bankas emitentas akredityvo sutartyje yra skolininkas, kuris įsipareigoja atlikti mokėtojo (kreditoriaus) pavedimą trečiojo asmens (lėšų gavėjo) naudai. Pagal tokią sutartį „prievolę įvykdyti turi teisę reikalauti tiek sutartį sudaręs asmuo, tiek trečiasis asmuo, kurio naudai išlygtas prievolės įvykdymas“ (LR CK 6.191 str.). Kitaip tariant, lėšų gavėjas turi teisę reikalauti, kad prievolę įvykdytų ne mokėtojas, o bankas emitentas.

Atliekant teorinę šios sutarties akredityvo subjektų teisinių santykių analizę galima manyti, kad bankas emitentas ir vykdančysis bankas sutampa. Tačiau praktikoje jie dažniausiai nesutampa, todėl būtina išsiaiškinti jų tarpusavio santykių teisinį pobūdį.

Autorės nuomone, banko emitento ir vykdančiojo banko santykius reikėtų vertinti kaip skolos perkėlimą (LR CK 6.116 str.), pagal kurį trečiasis asmuo, akredityvo sutartyje – vyk-

dantysis bankas, privalo įvykdyti skolininko (banko emitento) pavedimą kreditoriaus (lėšų gavėjo) atžvilgiu.

Galimybė perkelti prievolės įvykdymą trečiajam asmeniui reiškia, kad „šalis turi teisę pasirinkti vieną iš dviejų variantų: pati įvykdyti įsipareigojimą arba perduoti vykdymą trečiajam asmeniui“.

Aptariamoje sutartyje bankas emitentas gali arba pats įvykdyti prievolę, arba įpareigoti kitą banką (vykdantįjį) įvykdyti įsipareigojimą.

Tarpusavio santykių perkeliant skolą trečiajam asmeniui esmė yra ta, kad trečiajam asmeniui neįvykdžius ar netinkamai įvykdžius skolininko prievolę atsakomybė kreditoriui turėtų tekti skolininkui, o ne faktiniam vykdytojui – trečiajam asmeniui. Kitaip tariant, aptariamam atveju bankas emitentas gali arba pats įvykdyti prievolę, arba pasitelkti kitą (vykdantįjį) banką. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas įtvirtina šią nuostatą 6.257 straipsnyje. Tik tam tikrais įstatymo nustatytais atvejais atsakomybė tenka pačiam vykdytojui. Minėtame straipsnyje kalbama, kad „Skolininkas, pasitelkęs prievolei įvykdyti trečiuosius asmenis, atsako kreditoriui, kai prievolė neįvykdyta ar netinkamai įvykdyta dėl šių trečiųjų asmenų kaltės, jeigu įstatymai nenumato, kad atsako tiesioginis vykdytojas“.

Aptariamo straipsnio nuostatas galima iš esmės taikyti banko emitento, vykdančiojo banko ir lėšų gavėjo santykiams. Bankas emitentas atsako už trečiojo asmens (vykdančiojo banko) prievolės neįvykdymą ar netinkamą įvykdymą lėšų gavėjui. Tačiau, kaip jau minėta, kartais atsakomybė gali atsirasti ir pačiam trečiajam asmeniui (vykdančiajam bankui). Pavyzdžiui, Civilinio kodekso 6.940 straipsnio 2 dalyje teigiama, kad „Jeigu... vykdančysis bankas nepagrįstai atsisako išmokėti lėšas po to, kai gavėjas pateikia akredityvo sąlygas atitinkančius dokumentus, tai jis atsako lėšų gavėjui“.

Pinigine laikoma tokia prievolė, kurios dalyką sudaro skolininko pareiga perduoti kreditoriui atitinkamą sumą (t. y. tam tikros vertės piniginius ženklus) ir kreditoriaus teisė reikalauti skolininko ją sumokėti. Prievolė pripažįstama pinigine atsižvelgiant į tai, ar atsiskaitoma grynaisiais ar negrynaisiais pinigais [3, p. 180]. Remdamiesi šia nuostata prieiname prie išvados, jog akredityvo sutartis yra viena iš piniginių prievolių rūšių. Šis dar vienas akredityvo sutarties požymis mums leidžia suformuluoti išsamų šio sandorio apibrėžimą. Taigi prieiname prie išvados, kad savo teisine prigimtimi akredityvo sutartis yra pinigine akredityvo dalyko ir banko emitento prievolė trečiojo asmens – lėšų gavėjo – naudai, bankui emitentui prievolės įvykdymą perkeliant trečiajam asmeniui – vykdančiajam bankui, jeigu atliekant šią operaciją numatytas vykdančiojo banko dalyvavimas.

Jau romėnų teisėje atsakomybė už prievolių pažeidimą reiškė skolininko pareigą atlyginti žalą. Ši galėjo atsirasti dėl sutarties neįvykdymo arba kitų neteisėtų skolininko veiksmų [4, p. 231]. Akredityvo sutartyje dažniausiai dalyvauja šie subjektai: mokėtojas (skolininkas), lėšų gavėjas (kreditorius), bankas emitentas ir vykdančysis bankas. Mokėtojas (skolininkas) ir lėšų gavėjas (kreditorius) sudaro sandorį, kuriame akredityvą nurodo kaip atsiskaitymo priemonę. Bankas emitentas sudaro su mokėtoju (skolininku) akredityvo sutartį ir įsipareigoja sumokėti pinigus lėšų gavėjui (kreditoriui) arba akceptuoti ir apmokėti įsakomąjį vekselį, išrašytą kreditoriaus. Tuo atveju, kai bankas emitentas dėl kokių nors priežasčių negali pats sumokėti lėšų ar apmokėti įsakomąjį vekselį, jis įgalioja tai atlikti vykdančiąjį banką, kurį, be jau išvardytų veiksmų, taip pat gali įgalioti pirkti lėšų gavėjo pateiktus dokumentus, jeigu šie atitinka akredityvo sutarties sąlygas.

Prieš pradėdant nagrinėti atsiskaitymo akredityvu dalyvių teisinės atsakomybės klausimą manytina, jog tikslinga būtų pirmiausia išsiaiškinti, koks yra tokios atsakomybės atsiradimo pagrindas. Nagrinėjant tarpusavio santykius, susikuriančius akredityvo sutarties pagrindu, galima daryti išvadą, kad atsakomybės pagrindai gali būti:

pažeidimai, atsiradę netinkamai įvykdžius ar neįvykdžius pagrindinės sutarties, kurią vykdančiam atliekamas mokėjimas;

pažeidimai, atsiradę netinkamai įvykdžius ar neįvykdžius akredityvo, kai prievolė jį įvykdyti kyla iš banko sąskaitos sutarties.

Kadangi nuo pažeidimo rūšies priklauso, kam bus pateikiami reikalavimai, reikėtų pagnagrinėti abi šių pažeidimų rūšis.

Viena iš akredityvo ypatybių yra ta, kad akredityvo sutarties įvykdymas nepriklauso nuo pagrindinės sutarties. Tai reiškia, kad banko emitento įsipareigojimas lėšų gavėjui yra savarankiška sutartis, nors ji ir kyla iš pagrindinės sutarties. Bankas emitentas neprivalo gintis į pagrindinę sutartį, sudarytą tarp mokėtojo (skolininko) ir lėšų gavėjo (kreditoriaus), ir tikrinti jos sąlygų. Ginčai, kylantys tarp kreditoriaus ir skolininko jiems vykdant pagrindinę sutartį, dažniausiai susiję su prievolės dalyko ir sutarties reikalavimų neatitiktimi ir sprendžiami bankui nedalyvaujant juose. Tai leidžia daryti išvadą, kad bankas nėra atsakingas tais atvejais, kai pažeidimai yra susiję su pagrindinio sandorio kontrahentų neįvykdyta ar netinkamai įvykdyta prievole, todėl bankams tokiais atvejais pretenzijos nereiškiamos.

Vis dėlto praktikoje dažnai pasitaiko situacijų, kai mokėtojas (skolininkas) pateikia reikalavimus bankams, nors pažeidimą įvykdė pagrindinio sandorio šalis. Pavyzdžiui, pardavėjas (lėšų gavėjas), nepristatęs prekės, pateikia bankui padirbtus dokumentus, išoriškai nekeliančius abejonių dėl jų tikrumo, ir bankas išmoka jam lėšas, o pirkėjas pareiškia savo reikalavimus bankui. Matyti, kad šioje situacijoje susiduriame su pardavėjo įsipareigojimo pristatyti prekę pirkėjui (mokėtojui) pažeidimu, todėl ir atsakomybė kyla pardavėjui kaip kreditoriui, pažeidusiam pagrindinio sandorio sąlygas.

Tiriamą įsipareigojimų pagrindinėje sutartyje pažeidimus kaip atsakomybės subjektai turėtų būti įvardytos šio sandorio šalys.

Atsakomybės už akredityvo sutarties pagrindu atsirandančių įsipareigojimų pažeidimus (antroji pažeidimų rūšis) subjektai yra bankai, dalyvaujantys atsiskaitant akredityvu. Tokių pažeidimų modeliai yra, pavyzdžiui, akredityvo sutarties sudarymas, kurioje nėra esminių rekvizitų (pvz., nėra nurodytas akredityvo veikimo terminas); išmokėjimas lėšų pagal dokumentus, kurie neatitinka akredityvo sąlygų; atsisakymas išmokėti lėšas pagal akredityvą be pagrindo; sudarant akredityvo sutartį lėšų įskaitymas ne į tam skirtą sąskaitą, o į atsiskaitomąją akredityvo sąskaitą; lėšų įskaitymas ne laiku ir kiti pažeidimai. Tokio pobūdžio pažeidimai yra bankų savo įsipareigojimų pagal banko sąskaitos sutartį neįvykdymas arba netinkamas įvykdymas. Kadangi akredityvas yra vienas iš sandorių, kurį bankas, vykdydamas banko sąskaitos sutartį, privalo įvykdyti, jam taikomos atsakomybės nuostatos, įtvirtintos Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.61 straipsnyje, nustatančiame prievolės atlikti tam tikrą darbą neįvykdymo teisinius padarinius [2]. To paties Kodekso 6.924 straipsnis nustato, kad „jeigu bankas ne laiku įskaito gautas lėšas į kliento sąskaitą arba jas nepagrįstai nurašo iš sąskaitos, taip pat jei nevykdo kliento nurodymų dėl lėšų pervedimo ar išmokėjimo iš sąskaitos, bankas privalo mokėti klientui banko sąskaitos sutartyje numatytas palūkanas, o jeigu jos nenustatytos, – šio Kodekso 6.210 straipsnyje nustatytas palūkanas“.

Tipiškiausia yra situacija, kai pažeidimą padaro ir bankas, vykdydamas akredityvo pavedimą, ir pagrindinio sandorio šalis vienu metu. Kyla klausimas, kam atsiranda atsakomybė?

Yra autorių, teigiančių, jog aptariamam atveju reikia vertinti, kuris iš pažeidimų (akredityvo sutarties ar pagrindinio sandorio) buvo patirtų nuostolių priežastis [5, p. 86]. Tokiai nuomonei pritaria ir teismų praktika. Teorijai iliustruoti išanalizuosime praktinę situaciją [6, p. 17].

Mokėtojas ir lėšų gavėjas sudarė pirkimo–pardavimo sutartį, kurioje numatė, kad atsiskaitoma bus akredityvu, tačiau smulkiai neaptarė akredityvo sutarties termino ir atsiskaitymų tvarkos. Mokėtojas pateikė bankui – „National Bank of Kuwait“ filialui – prašymą atidaryti patvirtintą, neatšaukiamą akredityvą.

Vykdydamasis bankas pagal akredityvo sutartyje nurodytus dokumentus – sąskaitas–faktūras ir geležinkelio išklotines – išmokėjo lėšas.

Tačiau sutarties kontrahentas (lėšų gavėjas) nepristatė prekės ir, remiantis gamintojo pranešimu, apskritai nepasikrovė prekių pagal tiekėjo nurodytus transporto dokumentus. Geležinkelio išklotinės buvo suklastotos. Mokėtojas kreipėsi į teismą su ieškiniu vykdančiam bankui, bankui emitentui ir jo filialams, reikalaujantis atlyginti nuostolius, patirtus išmokant pagal akredityvą pardavėjui lėšas, pažeidžiant išmokėjimo sąlygas ir dėl prekės negavimo.

Teismas atmetė ieškinį bankams. Savo sprendimą teismas argumentavo remdamasis faktais. Kadangi pardavėjas pristatė suklastotus prekių pristatymo dokumentus, jam buvo išmokėtos lėšos, nors jis ir nepristatė prekės, todėl reikalavimai grąžinti lėšas pirmiausiai turėtų būti keliami jam kaip pirkimo–pardavimo sutarties kontrahentui.

Užuot tai padaręs, ieškovas reikalavimus pareiškė bankui emitentui ir vykdančiajam bankui, o lėšų gavėjui, kaip kitam atsakovui, pretenzijų nepareiškė.

Ginčai, vienu metu susiję su dviejų rūšių pažeidimais, praktikoje dažniausiai sprendžiami kitaip. Šiuo požiūriu įdomi yra kita praktinė situacija [7, p. 14].

Mokėtojas su lėšų gavėju sudarė pirkimo–pardavimo sutartį, kurioje lėšų gavėjas įsipareigoja pristatyti varinį kabelį, o mokėtojas – priimti jį ir sumokėti sutartyje nustatytą sumą. Sutartyje kaip atsiskaitymo priemonė buvo numatyta akredityvas.

Mokėtojo prašymu bankas emitentas sudarė atšaukiamą patvirtintą akredityvo sutartį vykdančiajame banke, tačiau vykdančysis bankas atliko mokėjimą, numatytą akredityvo sutartyje, pažeisdamas jos sąlygas: iš pardavėjo priimdamas ne sutartį, o jos kopiją, ne geležinkelio išklotines, o geležinkelio kvitus ir t. t.

Kadangi prekė nebuvo pristatyta, mokėtojas kreipėsi į banką reikalaujamas padengti nuostolius, atsiradusius dėl nepagrįsto lėšų išmokėjimo akredityvo sutartyje.

Remiantis Bendrųjų atsiskaitymų akredityvais taisyklių ir praktikos¹ (UCP 500) 14 straipsnio c dalimi, kurios nuostatos atitinka Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.940 straipsnio 3 dalį, atsakingas buvo vykdančysis bankas, pažeidęs mokėjimo akredityvo sutartyje sąlygas, todėl reikalavimai buvo patenkinti ieškovo naudai vykdančiojo banko sąskaita.

Vykdančysis bankas apskundė šį sprendimą aukštesnės instancijos teismui motyvuodamas tuo, kad teismas neįvertino lėšų gavėjo kaltės. Gavėjas nepristatė prekės ir reikalavo, kad nuostolius atlygintų arba lėšų gavėjas, arba ir lėšų gavėjas, ir bankas solidariai.

Apeliacinės instancijos teismas skundo nepatenkino ir paliko galioti pirmos instancijos teismo sprendimą nepakeistą argumentuodamas tuo, kad galiojantys įstatymai nenustato lėšų gavėjo atsakomybės mokėtojo atžvilgiu, todėl lėšų gavėjas negali būti patrauktas atsakomybėn.

Komentuojant aprašytą situaciją reikia pasakyti, kad pirmiausia ieškinyje buvo pateiktas bankams, teismas teisingai priskyrė atsakomybę bankui, pažeidusiam mokėjimo pagal akredityvą sąlygas. Šiuo atveju pažeidimas buvo susijęs su banko įsipareigojimo, susijusio su akredityvu, neįvykdymu, nors vykdančysis bankas privalėjo tai tinkamai atlikti vadovaudamasis banko sąskaitos sutartimi.

Apeliacinei instancijai pareikštame skunde vykdančiojo banko reikalavimas dėl patirtų nuostolių solidarion atsakomybėn būtinai patraukti ir lėšų gavėją dėl to, kad pažeidimą atliko abu subjektai, yra neteisėtas. Kadangi nurodyti pažeidimai kilo iš skirtingų prievolių (įsipareigojimo pagrindinėje sutartyje ir įsipareigojimo, kylancio iš akredityvo sutarties), nei bankas (tinkamai neįvykdęs akredityvo sąlygų), nei lėšų gavėjas (nepristatęs prekės) negali būti vertinami kaip skolininkai vienos prievolės atveju, todėl jiems negali būti taikoma nuostata dėl solidarios atsakomybės, kuri neįtvirtinta Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.6 straipsnio 1 dalyje.

Aptartame pavyzdyje vienam iš pažeidėjų – pagrindinės sutarties kontrahentui (lėšų gavėjui) nekilo atsakomybė dėl savo neįvykdyto įsipareigojimo pristatyti produkciją, nes ieškinyje buvo iškeltas bankui. Tačiau nereikėtų daryti neteisingos išvados, kad esant dviejų savarankiškų prievolių pažeidimui vienas iš pažeidėjų visiškai atleidžiamas nuo atsakomybės. Mokėtojo reikalavimų patenkinimas banko sąskaita, manytina, neatima iš banko teisės pareikšti savo ieškinį lėšų gavėjui dėl lėšų išieškojimo, remiantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.237 straipsnio 1 dalimi („pareiga grąžinti be pagrindo įgytą turta“).

Išanalizavusi tipines situacijas galima suformuluoti tam tikras svarbias išvadas, susijusias su lėšų gavėju ir banko atsakomybe.

¹ International Chamber of Commerce. Uniform Customs and Practice for documentary credits. Publication No. 500. Paris: ICC Publishing S.A. 1993.

Kalbant apie dvi tarpusavyje susijusias, bet viena nuo kitos nepriklausančias prievoles derėtų paminėti, kad yra ir du mokėtojo ieškinio iškėlimo pagrindai. Mokėtojas gali pasirinkti vieną iš dviejų galimų veikimo variantų:

1. Pateikti bankui ieškinį dėl nuostolių, atsiradusių dėl prievolės, susijusios su atsiskaitymu akredityvu, neįvykdymo ar netinkamo jo įvykdymo, nors tokią prievolę jis turėjo įvykdyti banko sąskaitos sutarties pagrindu, padengimo.
2. Pateikti savo reikalavimus atlyginti nuostolius, susijusius su pagrindinės sutarties neįvykdymu ar netinkamu įvykdymu, pagrindinės sutarties šaliai (kontrahentui).

Pasirinkti vieną ar kitą ieškinio pagrindą turi teisę pats mokėtojas. Taip pat negalima pamiršti, kad atsakomybė gali kilti tik esant atitinkamoms sąlygoms, kurių visuma lemia civilinės teisės pažeidimą. Jeigu mokėtojas pateikia savo reikalavimus bankui, jam būtina įrodyti:

1. Banko veikos priešingumą teisei (pavyzdžiui, akredityvo sąlygose nurodytų dokumentų nepatikrinimas ar netinkamas patikrinimas).
2. Mokėtojo patirtus nuostolius (mokėtojas privalo įrodyti faktą, kad dėl neteisėtos veikos jis patyrė nuostolių, ir juos apskaičiuoti).
3. Priežastinį banko neteisėtos veikos ir kilusių žalingų padarinių ryšį (mokėtojui pakanka įrodyti, jog jeigu bankas būtų tinkamai įvykdęs mokėtojo pavedimą, pvz., būtų patikrinęs lėšų gavėjo pateiktus dokumentus, nuostolių nebūtų atsiradę).

Kai banko sąskaita bus patenkinti mokėtojo reikalavimai, šis galės pateikti reikalavimus lėšų gavėjui dėl be teisinio pagrindo įgytų lėšų Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.237 straipsnio 1 dalies („Pareiga gražinti be pagrindo įgytą turtą“) pagrindu.

Kitas alternatyvus mokėtojo elgesio variantas gali būti toks, kad mokėtojas pateikia reikalavimus pagrindinės sutarties kontrahentui remdamasis Civilinio kodekso 6.237 straipsnio 1 dalimi. Patenkinus šiuos reikalavimus nebus būtinybės pareikšti ieškinį bankui, nes bus neįmanoma įrodyti nuostolių atsiradimo fakto.

Banko emitento ir vykdančiojo banko teisinė atsakomybės problemos akredityvo sutartyje

Nuostatos dėl bankų atsakomybės atsiskaitant akredityvu yra įtvirtintos Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.940 straipsnyje. Remiantis pirmuoju šio straipsnio punktu atsakomybė už akredityvo sąlygų pažeidimą mokėtojo atžvilgiu kyla bankui emitentui, kuris turi teisę pareikšti reikalavimus tvirtinančiajam (jei toks yra) ir (arba) vykdančiajam bankui. Tačiau ši nuostata turi dvi išimtis. Pirmą, minimo Kodekso 6.940 straipsnio 2 punktą nustato, kad vykdančiajam bankui nepagrįstai atsisakius išmokėti lėšas, jis atsako lėšų gavėjui. Antra, jeigu vykdančiasis bankas neteisingai išmoka lėšas pagal patvirtintą akredityvą, mokėtojui atsakingas ir vykdančiasis bankas (LR CK 6.940 str. 3 p.).

Šio nuostatos leidžia daryti tam tikras išvadas.

1. Banko emitento atsakomybė, įtvirtinta Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.940 straipsnio 1 punkte, nėra išsami, nes ši nuostata numato banko emitento atsakomybę tik mokėtojo atžvilgiu. Tuo tarpu straipsnyje nutylimas klausimas dėl banko emitento atsakomybės lėšų gavėjo atžvilgiu. Išvadą dėl tokios atsakomybės galima daryti tik netiesiogiai.

Teigtina, jog aptariama aplinkybė yra rimta įstatymo spraga. Dėl to tikslinga į įstatymą įtraukti nuostatą dėl banko emitento atsakomybės lėšų gavėjo atžvilgiu.

2. Įstatymų leidėjas, nenumatęs įstatyme banko emitento atsakomybės vykdančiojo banko atžvilgiu, komplikuoja banko emitento ir vykdančiojo banko tarpusavio santykius.

Praktikoje pasitaiko situacijų, kai vykdančiasis bankas netinkamai įvykdo atsiskaitymą akredityvu (pvz., nepersiunčia bankui emitentui sąskaitų, nors privalo persiųsti, arba tinkamai nepatikrina pirkėjo įgalioto akcepto, jeigu tai numatyta akredityvo sutarties sąlygose). Kadangi mokėtojas ir lėšų gavėjas nepateikia jokių reikalavimų (prekės buvo pristatytos laiku), nėra galimybės patraukti vykdančiąjį banką atsakomybėn, nes galiojantys įstatymai nenumato vykdančiojo banko atsakomybės banko emitento atžvilgiu ar banko emitento atsakomybės vykdančiojo banko atžvilgiu dėl netinkamo atsiskaitymo akredityvu atlikimo.

Manytina, kad banko emitento ar vykdančiojo banko atleidimas nuo atsakomybės dėl netinkamo atsiskaitymo akredityvu atlikimo, kai pagrindinės sutarties kontrahentai nepareiškia pretenzijų, yra neteisingas. Problemai iliustruoti pateikiama praktinė situacija [9, p. 102].

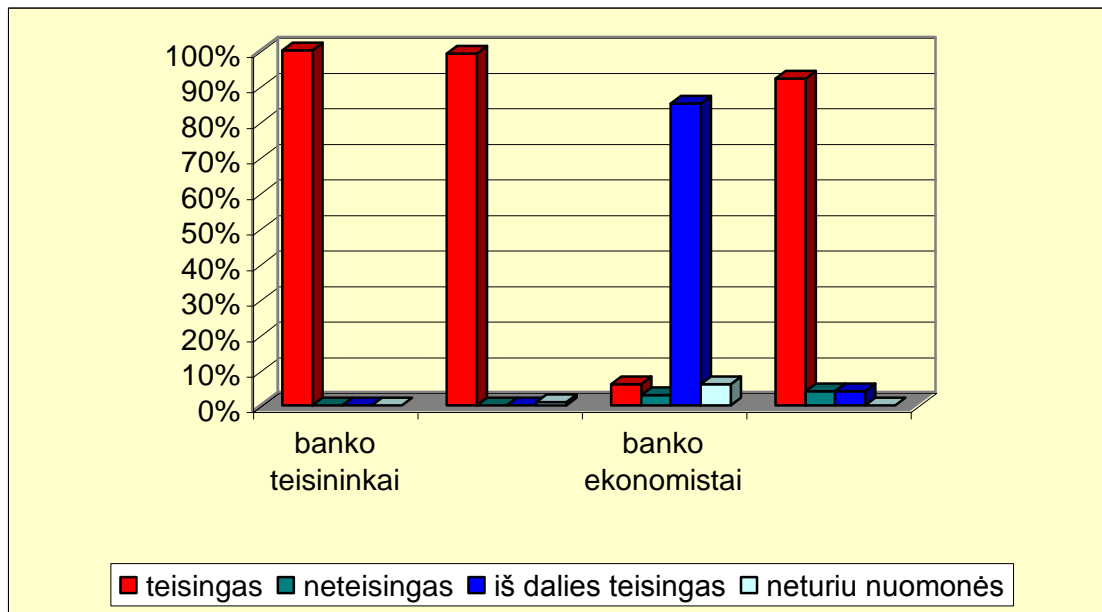
Bankas „Tokobankas“, būdamas bankas emitentas, atidarė AB „Polimuras“ prašymu patvirtintą atšaukiamą akredityvą banke „Osen“ (vykdančiajame banke). Vykdantysis bankas atliko mokėjimą pagal akredityvą, bet neišsiuntė bankui emitentui sąskaitų bei prekių gabavimo dokumentų. Keletą kartų priminęs telefonu, tačiau dokumentų vis tiek negavęs bankas „Tokobankas“ išsiuntė laišką prašydamas grąžinti akredityvo sutartyje nustatytą sumą, kitaip tariant, atšaukė akredityvą. Negavęs jokio atsakymo iš vykdančiojo banko į šį laišką bankas „Tokobankas“ (bankas emitentas) pateikė ieškinį vykdančiajam bankui „Osen“ dėl nuostolių, atsiradusių dėl netinkamo akredityvo sutarties sąlygų įvykdymo, kurių sumą nurodė akredityvo sutartyje, išieškojimo.

Išnagrinėjęs bylos medžiagą teismas ieškovo reikalavimo nepatenkino savo sprendimą argumentuodamas tuo, kad atidarant deponuotą akredityvą akredityvo suma buvo išskaičiuota iš mokėtojo sąskaitos, todėl ieškovas nepatyrė jokių nuostolių, t. y. reikalavimas atlyginti nuostolius neįrodytas. Be to, teismas rėmėsi nuostata, atitinkančia Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.940 straipsnio 3 punkte įtvirtintą normą [10], pagal kurią vykdančiasis bankas yra atsakingas mokėtojui, iš kurio jokių pretenzijų dėl prekių negavimo nebuvo gauta.

Rekomenduotina įstatyme įtvirtinti teisinės atsakomybės priemones vykdančiajam bankui dėl savo prievolės akredityvo sutartyje neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo.

Straipsnio autorė pateikė empirinio tyrimo metodą – apklausą, kuri buvo vykdyta laikantis apklausos metodo metodologijos ir sudarant klausimyną, parenkant tiriamųjų grupes, vykdančias tyrimo procedūras ir atliekant matematinę analizę. Tyrimo tikslas – nustatyti tyrimo metu iškeltų mokslinių hipotezių, susijusių su atsiskaitymų akredityvais bendros teisinio reguliavimo sistemos kūrimu ir tobulinimu, naudą ir svarbą praktinėje veikloje. Tyrimo objektas – „Lietuvos banko“, „Vilniaus banko“, „Lietuvos žemės ūkio banko“ (dabar – „Nord LB“) bei „Sampo“ bankų darbuotojai: teisininkai ir ekonomistai, kurių darbas susijęs su atsiskaitymais akredityvais bei akredityvo sutartimis. Taip pat buvo apklausti verslininkai, ūkinėje komercinėje veikloje atsiskaitantys akredityvais, bei teisininkai, komercinės teisės specialistai, kurių veikla susijusi su sutarčių sudarymu, kuriose kontrahentai atsiskaitymo priemone pasirenka akredityvą. Empirinis tyrimas buvo atliktas 2002 m. balandžio 18 – birželio 25 dienomis. Respondentų skaičius: „Lietuvos banko“, „Vilniaus banko“, „Lietuvos žemės ūkio banko“ (dabar – „Nord LB“) ir „Sampo“ bankų darbuotojai (teisininkai ir ekonomistai): N=89; verslininkai, ūkinėje komercinėje veikloje atsiskaitantys akredityvais: N=25; teisininkai, komercinės teisės specialistai, dirbantys su sutartimis, kuriose kontrahentai atsiskaitymo priemone pasirenka akredityvą: N=73.

Respondentams pateiktoje anketoje tarp kitų klausimų buvo pateiktas toks: „Kaip manote, ar teiginys, jog bankas emitentas ar tvirtinantysis bankas (jeigu toks yra), ar jų vardu veikiantis vykdančiasis bankas nepagrįstai atsisakęs išmokėti lėšas po to, kai lėšų gavėjas pateikia akredityvo sąlygas atitinkančius dokumentus ar kitaip pažeidęs akredityvo sąlygas, privalo atsakyti gavėjui?“. Apibendrinti atsakymai parodė, kad darbuotojai praktikai visiškai pritaria darbe iškeltai hipotezei.

1 grafikas

Iš grafike pasiskirsčiusių nuomonių matyti, kad didžioji dalis teisininkų ir verslininkų pritaria, jog įstatyme įtvirtinta nuostata dėl banko emitento atsakomybės lėšų gavėjui yra keistina. Remdamasi atlikta teisine teorine analize ir anketavimo būdu gauta darbuotojų praktikų nuomone aptariamu klausimu autorė siūlo įstatyme nustatyti tiesioginę banko emitento atsakomybę lėšų gavėjui, papildyti šiuo metu galiojančio 6. 940 straipsnio 2 dalį ir taip ją išdėstyti: „Jeigu bankas emitentas ar tvirtinantysis bankas (jeigu yra), ar jų vardu veikiantis vykdančysis bankas nepagrįstai atsisako išmokėti lėšas po to, kai gavėjas pateikia akredityvo sąlygas atitinkančius dokumentus ar kitaip pažeidžia akredityvo sąlygas, jis atsako lėšų gavėjui“.

Banko–tarpininko dalyvavimas akredityvo sutartyje ir jo teisinės atsakomybės problemos

Kai tarp banko emitento ir vykdančiojo banko nėra korespondencinių santykių, kyla reikalas pasitelkti trečiąjį banką, kuris akredityvo santykiuose dalyvauja kaip tarpininkas ir yra įsipareigojęs perduoti banko emitento nurodymus bei persiųsti pinigus vykdančiajam bankui. Tačiau pasitaiko atvejų, kai bankas tarpininkas netinkamai perduoda kliento nurodymus vykdančiajam bankui, kuris dėl šios priežasties neteisingai įvykdo mokėjimą akredityvo sutartyje, o atsakomybė dėl netinkamo mokėjimo atlikimo kyla ne bankui tarpininkui, o bankui emitentui, tiesiogiai pažeidusiam savo įsipareigojimą.

Praktikoje pasitaikė situacija, kai mokėtojas kreipėsi į banką siekdamas atlyginti nuostolius, kilusius dėl netinkamai įvykdyto mokėjimo pagal patvirtinto akredityvo sutartį [11]. Vykdančysis bankas atliko mokėjimą be pirkėjo akcepto.

Vykdančysis bankas mokėtojo reikalavimų nepatenkino motyvuodamas tuo, kad veikė pagal sąlygas, kurios buvo išdėstytos persiunčiamoje telegrama akredityvo sutartyje, atsiųstoje tarpininkaujantį banką, dalyvavusio konkrečiai atsiskaitant, nes tarp banko emitento ir vykdančiojo banko nebuvo korespondencinių santykių.

Bankas emitentas, veikdamas mokėtojo vardu, tinkamai įvykdė jo nurodymus, būtent, išsamiai ir tiksliai perdavė instrukcijas dėl akredityvo sutarties sąlygų tarpininkaujantiui bankui. Tačiau tarpininkaujantiame banke pildant telegramą tarp lėšų išmokėjimo akredityvo

sutartyje sąlygų buvo praleisti paso duomenys ir įgaliotų asmenų pavardės pirkėjo akceptui, t. y. vykdantysis bankas gavo sutrumpintą telegramą.

Remdamasis tuo, kad tarpininkaujantis bankas nėra akredityvo santykių dalyvis bei vadovaudamasis norma, atitinkančia [8] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.940 straipsnio 1 dalį, įtvirtinančia banko emitento atsakomybę mokėtojo atžvilgiu, teismas patenkino mokėtojo ieškinį banko emitento sąskaita, pabrėždamas, kad vykdančiojo banko atsakomybė mokėtojui dėl neteisingo lėšų išmokėjimo pagal akredityvą nustatyta normoje, atitinkančioje [8] Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.940 straipsnio 3 dalį, netaikytina, nes vykdantysis bankas gavo ne tinkamo akredityvo sutarties įvykdymo sąlygas, kurias mokėtojas nurodė prašyme atidaryti akredityvą, o tik jų „sutrumpintą variantą“.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.940 straipsnis įtvirtina du atsakomybės dėl akredityvo sutarties sąlygų pažeidimą subjektus: bendra tvarka mokėtojui yra atsakingas bankas emitentas, o „jeigu vykdantysis bankas neteisusiai išmoka lėšas pagal akredityvą, pažeisdamas akredityvo sąlygas“, mokėtojui gali atsakyti vykdantysis bankas. Taigi Civilinis kodeksas nustato du atsakomybės subjektus: banką emitentą arba vykdančiąjį banką. Tiesioginė banko tarpininko, pažeidusio įsipareigojimą akredityvo sutartyje, atsakomybė galiojančiame Kodekse nenustatyta. Dėl banko tarpininko neteisėtų veiksmų atsakomybė gali kilti arba bankui emitentui, arba vykdančiajam bankui vien tik dėl to, kad galiojantis Civilinis kodeksas neįtvirtina kitų atsakomybės subjektų.

Autorės nuomone, tai yra didelė atsiskaitymo akredityvu teisinio reguliavimo spraga. Manytina, kad Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.940 straipsnį būtų tikslinga papildyti tokia nuostata: „*Bankas, dalyvaujantis vykdant akredityvą, yra atsakingas mokėtojui dėl šio banko kaltės atsiradusio pažeidimo*“.

Išvados

1. Nustatyta, kad akredityvo sutarties pagrindu jos dalyviams teisinė atsakomybė gali kilti dviem pagrindais. Pirma, dėl pažeidimų, atsiradusių netinkamai įvykdžius ar neįvykdžius pagrindinės sutarties, kurią vykdant atliekamas atsiskaitymas akredityvu. Antrasis pagrindas yra pažeidimai, atsiradę netinkamai įvykdžius ar neįvykdžius akredityvo sutarties, kuomet ši prievolė kyla iš banko sąskaitos sutarties.

2. Pažeidus mokėtojo teises ir teisėtus interesus akredityvo sutartyje išryškėja du mokėtojo ieškinio iškelimo pagrindai. Pirmasis apibūdinamas mokėtojo galimybe pateikti bankui ieškinį dėl nuostolių, atsiradusių dėl prievolės, susijusios su atsiskaitymu akredityvu, neįvykdymo ar netinkamo jo įvykdymo, nors tokią prievolę bankas turėjo įvykdyti banko sąskaitos sutarties pagrindu, atlyginimo. Antrasis mokėtojo ieškinio iškelimo pagrindas yra pagrindinės sutarties šaliai (kontrahentui) pateikti savo reikalavimus atlyginti nuostolius, susijusius su pagrindinės sutarties neįvykdymu ar netinkamu įvykdymu.

3. Straipsnio autorė rekomenduoja Lietuvos įstatymuose įtvirtinti atsakomybės priemones vykdančiajam bankui dėl savo prievolės akredityvo sutartyje neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo.

4. Autorė siūlo Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse nustatyti tiesioginę banko emitento banko ir tarpininko, pažeidusio įsipareigojimą akredityvo sutartyje, atsakomybę lėšų gavėjui ir papildyti Civilinio kodekso 6. 940 straipsnio 2 dalį.

LITERATŪRA

1. **Mikelėnas V.** Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. – Vilnius, 1995.
2. **Lietuvos Respublikos** civilinis kodeksas. – Vilnius, 2001.
3. **Mikelėnas V.** Prievolių teisė. – Vilnius, 2002.
4. **Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S.** Romėnų teisė. – Vilnius, 1999.

5. **Wood P. R.** Comparative Financial Law. – London, 1995.
6. **Documentary Credits Insight // 1998.** Vol. 4. No. 4. Byla *Power Curber International Ltd. v. National bank of Kuwait*.
7. **Documentary Credits Insight // 1999.** Vol. 5. No. 4. Byla *Banco Santander v. Banque Paribas*.
8. **International Chamber of Commerce.** Uniform Customs and Practice for documentary credits. Publication No. 500. – Paris: ICC Publishing S.A., 1993.
9. **Березина М.** Безналичные расчеты в экономике. Анализ практики. – Москва: Изд. АО Консалтбанкир, 1997.
10. **Гражданский кодекс Российской Федерации.** – Москва, 2000.
11. **International Chamber of Commerce.** More Case Studies on Documentary Credits. Ed. by Jan Dekker. – Paris: ICC Publishing S.A., 1997.

Liability Issues of the Credit Agreement Parties

Dr. Dalia Vasarienė

Law University of Lithuania

SUMMARY

The article analyses liability issues of the credit agreement parties that arise due to the imperfection and incompatibility of the Lithuanian system of payment by letters of credit to the existing international traditions and banking practice. The problems discussed are related to the credit agreement parties' failure to carry out obligations or when the implementation of obligation is faulty. The article provides with the criteria for the definition of the credit agreement parties' obligations. It also suggests supplementing the existing Civil Code of the Republic of Lithuania with the norms that would better ensure the rights and interests of the credit agreement parties.

After the analysis of the abovementioned questions, the author of the article arrives at the following conclusions:

It has been established that on the basis of the credit agreement, the legal responsibility of its participants can arise on two causes. First of all, because of the non-compliance with the main agreement, where the payment is made by a letter of credit. The second cause is the non-compliance with the main agreement, when the obligation arises from the bank account agreement.

After breaching the buyer's rights and legitimate interests in the credit agreement, two reasons for a buyer to file a claim come out. The first one is defined as the buyer's right to file a suit to the bank for the reimbursement of the damage done due to the obligation related to the non-compliance with the procedures of payment by a letter of credit even though the bank had to carry out this obligation according to the bank account agreement. The second reason for the lawsuit is to submit claims to reimburse the damage done related to the non-compliance with the implementation of the main agreement to the party of the main agreement (contrahent).

The responsibility of the issuing bank, as stipulated in Article 6.940, clause 1 of the Civil Code of the Republic of Lithuania, is not exhaustive on the grounds that the norm discussed does not entrench responsibility of the issuing bank in respect of the beneficiary.

It has been assessed that in case the issuing bank's liability in regard to the advising bank is not identified in the law, the relations of the issuing bank and advising bank become complicated.

It is suggested not to exempt the issuing bank and advising bank from the liability for the non-compliance with the procedures of payment by a letter of credit, when the contrahents of the main agreement do not claim pretence.

The author of the article recommends establishing liability measures for the advising bank in the legal basis of Lithuania, when the bank fails to carry out or improperly carries out its obligation in the credit agreement.

The author suggests establishing direct liability of the issuing bank to the beneficiary and supplementing part 2 of article 6.940 of the existing Civil Code of the Republic of Lithuania.

It is recommended to establish direct responsibility of the intermediary bank that has breached an obligation in the credit agreement.

